

Göktuğ Sönmez, Gökhan Batu ve Pınar Demirci, *İran'ın Direniş Ekseninde Süleymani Kırılması: Orta Doğu'da Vekalet Savaşları'nda Yeni Dönem*, Ankara: Nobel Yayınları, 2020, 141 s.

Değerlendiren: Nail Elhan

Tarihsel olarak bir bagaja sahip vekalet savaşları ve “Direniş Eksenini” gibi kavramlar özellikle Suriye’de başlayan iç savaş ve İran’ın bu savaşta üstlendiği rol ile yeniden gündeme gelmiş ve uzun süre tartışılmıştır. İran’ın Suriye sahasında ardından da Irak’ta izlediği politikalar, İran’a bağlı Devrim Muhafızları Ordusu’nun ve Kudüs Gücü’nün iç savaşa doğrudan müdahil olmaları, Afganistan ve Pakistan Şiilerinden müteşekkil silahlı gruplar, Haşdi Şabi ve Hizbullah’ın silahlı çatışmalardaki rolleri sıklıkla bu bağlamda ele alınmıştır. Kudüs Gücü’nün komutanı Kasım Süleymani ise öldürüldüğü 3 Ocak 2020 tarihine kadar tüm bunların merkezindeki aktör olarak öne çıkmıştır. 27 Kasım 2020’de İran’da nükleer enerji alanında çalışan üst düzey bilim insanı Muhsin Fahrizade’nin Tahran’da yine bir suikast ile öldürülmesi, Süleymani’nin öldürülmesini yeniden gündeme taşımıştır. Askerî yaşamı boyunca üstlendiği rol ve girişimleri bağlamında Süleymani bir yandan kamusal bir figür hâline gelirken diğer taraftan efsaneleşmiştir. Öyle ki rehber Ayetullah Ali Hamaney kendisinden “yaşayan şehit” olarak bahsederken çok sayıda yerli ve yabancı haber ve rapor, Süleymani’nin “İran’ın Orta Doğu’daki kılıcı” olduğunu belirtmiştir. Göktuğ Sönmez, Gökhan Batu ve Pınar Demirci tarafından yazılan ve 2020 yılında Nobel Yayıncılık tarafından yayımlanan İran’ın Direniş Ekseninde Süleymani Kırılması: Orta Doğu’da Vekalet Savaşları’nda Yeni Dönem başlıklı kitap, bu noktada Direniş Eksenini, vekalet savaşları ve Kasım Süleymani konuları üzerine eğilerek güncel bir inceleme yapmaktadır. Araştırılan alan, siyaset, kişiler ve olgular bağlamında sıklıkla tartışılan konular üzerinde duran bu çalışma, Türkçe yayımlanan ve Kasım Süleymani’yi ve onun İran’ın dış politikası ve askerî bürokrasidaki rolü çerçevesin-

@ Arş. Gör., Hitit Üniversitesi. nail.elhan@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-5058-0280

de ve “sloganlaştırmadan” inceleyen az sayıda çalışmadan biridir. Bu bakımdan literatüre önemli bir katkı sunduğu açıktır.

Eser, Giriş ve Sonuç kısımlarına ek olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, “1979 Sonrası İran Dinamikleri ve Asimetrik Savaş Konsepti”, İran’da güvenlik kurumları, Devrim Muhafızları Ordusu’nun tarihi ve işlevi, 1979 yılındaki İran Devrimi’nden sonra uygulamaya konduğu iddia edilen asimetrik savaş anlayışı ve Kudüs Gücü’nün bu anlayış bağlamındaki rolüne odaklanmaktadır. İkinci bölüm, “Kasım Süleymani’nin Kudüs Gücü”, Süleymani’nin yaşamı ve onun komutanlığı altından Kudüs Gücü’nün Suriye, Irak, Lübnan, Filistin ve Yemen’de katıldığı savaşları, izlediği siyaseti ve yerel aktörlerle ilişkilerini hem asimetrik savaş anlayışı hem de İran’ın dış politikası çerçevesinde tarihsel olarak açıklamaktadır. Üçüncü bölüm, “Süleymani Suikasti’ni Anlamlandırmak: Yerel, Bölgesel ve Küresel Dinamikler”, Süleymani’nin yükselişinin İran’da ve bölgede neden olduğu rahatsızlığı, ölümünden önce Süleymani’nin görüşmelerini ve İran’ın Suriye ve bölgedeki diğer ülkelerle ilişkilerini kısa bir zaman aralığında ancak detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bu noktada İran’ın bölgede artan nüfuzuna ve etkisine vurgu yapılmakta ve Süleymani Suikasti’ne giden süreçteki köşe taşları üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın temel iddiası, Süleymani’nin yükselişinde rolü olan faktörleri ve onun ölümünün İran dış politikasında yarattığı sonuçları analiz etmektir.

Çalışma, İran dış politikası ve İran’ın bölgedeki devletler ve devlet dışı aktörler ile ilişkileri açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Konuyu çalışan araştırmacıların meseleye ilişkin güncel bilgilere ve verilere ulaşmaları hususunda yardımcı olabilecek nitelikte bir kaynaktır. Zira çalışmada kullanılan kaynaklar ağırlıklı olarak güncel analizlere ve çalışmalara dayanmaktadır. Bu kaynakların çoğunluğu ise gazeteciler, bölge uzmanları ve analistler tarafından üretilmiş ve doğrudan sahaya ilişkin bilgiler de sunan İngilizce kaynaklardan oluşmaktadır. Diğer taraftan ileride tartışılacağı üzere bu durum, çalışmaya ilişkin bir dezavantaj da doğurabilir. Gözlemlenen az sayıda yazım ve imla hatalarına karşın çalışmada kullanılan dil yalın ve anlaşılırdır.

Çalışmanın sayılan bu olumlu özelliklerinin yanı sıra tenkit edilmesi gereken birkaç hususu da bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kitabın başlığının okuyucuda uyandırdığı izlenimdir. Yazarlar, başlıkta “İran’ın Direniş Ekseni’nde Süleymani Kırılması”nı kullanmışlardır. Kullanılan “kırılma” kelimesi, çalışmanın içeriği ile birlikte değerlendirildiğinde okuyucuyu yanlış yönlendirebilmektedir. Kullanılan bu kelime, okuyucuda “bir durumdan başka bir duruma geçme”, “mevcut durumun sona ermesi” ya da “mevcut durumda yaşanan kesilmeler, duraklama ve aksama” gibi izlenimler uyandırmaktadır. Başka bir ifade ile İran’ın direniş ekseni politika-

larında Kasım Süleymani'nin bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından köklü bir değişim olduğu, Süleymani'nin ölümünün var olan sistemde aksaklıklara yol açtığı ya da İran'ın mevcut politikalarının duraksamak durumunda kaldığı gibi anlamlar anlaşılmaktadır. Buna ek olarak söz konusu kelimenin kullanımı, Süleymani'nin merkezi bir konuma sahip olduğu, onun İran'ın politikalarında temel aktör olarak görüldüğü ve onun ölümüyle bu politikaların durduğu ya da değiştiği izlenimini uyandırmaktadır. Ancak yazarların kitap boyunca bunu ifade etmedikleri görülmektedir. Yazarlara göre İran'ın söz konusu politikaları Süleymani sonrasında da devam etmektedir. Zira karizmatik bir figür olan Süleymani'nin kaybedilmesi ile kitleleri mobilize etmede zorlanılması söz konusu olsa da İran'ın asimetrik savaş kapasitesinde bir azalma veya değişim olacağını beklemenin indirgemeci bir yaklaşım olacağı ifade edilmektedir (s. 61). Bu bağlamda çalışmada kullanılan söz konusu ifadenin "signifier" bir özelliğe sahip olduğu ve yukarıda da belirtildiği üzere bölgede ve İran'da önemli ölçüde tanınan ve efsaneleştirilen bir komutan olarak Süleymani'nin ölümüne çekilen dikkatten kaynaklandığı söylenebilir.

Belirtilmesi gereken ikinci husus, çalışmada vekil güç olarak tanımlanan aktörlere ilişkindir. Çalışma sıklıkla Hizbullah'ı "proxy" bir aktör olarak tartışmaktadır. Hizbullah, doğrudan İran ile ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. Bu durum iki açıdan eleştiriye tabi tutulabilir. Birincisi, Hizbullah'ın Fatımiyyun ve Zeynebiyyun tugayları ve Haşdi Şabi gibi İran ile proxy ilişkilere sahip bir aktör olarak tanımlanmasının indirgemeci bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Son yıllarda Hizbullah'ın hibrit aktör olarak tanımlanmasına yönelik bir eğilim mevcuttur. Hibrit aktörler, diğer devlet dışı aktörlerden farklı olarak önemli oranda iç desteğe sahip, siyaset, ekonomi ve güvenlik konularında yerelde politika üretme kapasitesi olan ve sadece belirli bir etnik/dinî grup ya da ideoloji tarafından desteklenmeyen aktörlerdir. Hizbullah'ın proxy olarak ele alınması, onun toplumsal bağlarını dikkate almamaktadır. İkincisi, Hizbullah'ın doğrudan İran ile ilişkileri bağlamında konu edilmesi, Hizbullah'ı tarihsizleştirmekte ve onu Lübnan'ın tarihsel ve sosyolojik bağlamından koparmaktadır. Bu konuda son zamanlarda değerli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle Amal Saad'ın 2019 yılında yayımlanan "Challenging the Sponsor-Proxy Model: The Iran-Hizbullah Relationship" başlıklı makalesi, Hizbullah-İran ilişkilerini "patron-proxy" ikiliğinin dışından bakarak açıklamaktadır.

Üçüncü husus, ikinci hususla da bağlantılı olarak kullanılan bazı argümanların tartışmalı olmasına yöneliktir. Çalışmada Hizbullah'ın Suriye sahasında doğrudan Süleymani tarafından yönlendirildiği belirtilmektedir (s. 44). Bu ifade, Hizbullah'ı bağımlı ve edilgen bir aktör olarak açıklamaktadır. Ancak İran'ın Suriye'deki iç sava-

şa girişinin Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın Ayetullah Ali Hamaney'i uyarması ile gerçekleştiği, doğrudan Devrim Muhafızları Ordusu'nun eski komutanlarından milletvekili Esmail Kowsari tarafından ifade edilmektedir. Yine Hizbullah, çalışmada, İran'ın rejim ihracı politikalarının başarılı bir örneği olarak görülmüştür (s. 43). Hizbullah'ın Lübnan'daki rolünü rejim ihracı olarak değerlendirmek için öncelikle Lübnan'da İran'dakine benzer bir yapının hem ideolojik hem de kurumsal olarak kurulması gerektiği düşünülmektedir.

Son husus, çalışmada kullanılan kaynaklara ilişkin bir eleştiridir. Daha önce de belirtildiği üzere çalışmada kullanılan kaynaklar güncel bir konuyu ele alması hasebiyle ağırlıklı olarak güncel internet kaynaklarından oluşmaktadır. Bu durum konuya meraklı araştırmacılar için güncel veri ve bilgiye ulaşmada referans kaynağı olabilecektir. Ancak tarihsel ve siyasal bir niteliği olan kısımlarda özellikle de ilk bölümde, İran'ın güvenlik anlayışı, Devrim Muhafızları Ordusu ve Kudüs Gücü'nün kurulması gibi konularda kullanılan kaynakların sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Tüm bunlara rağmen girişte de ifade edildiği gibi çalışma, tarihsel bir boyutu da olan güncel bir meseleyi ele alan az sayıdaki eserlerden biri olması, literatüre olası katkısı ve içerdiği güncel bilgi ve verilerle İran hakkında çalışma yapanlara katkı sunabilecek düzeydedir.